

Издөнүүчү Абдибалиев Эмилбек Абдыбантовичтин “Адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасы (окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)” деген аталыштагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча, педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу.

Бүгүн биринчи иретте, жарандардын, келечек муундардын рухий-адептик тарбиясын колго алуу, анын концепциясын, стратегиясын иштеп чыгуу жана аны ишке чегерүү өлкөнүн масштабындагы кечиктирилгис милдет жана коомдун зарыл социалдык муктаждыгы. Ушул милдетти ишке ашыруунун бир тармагы – окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептер. Кыргыз Республикасында окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептер (класстар) Ош, Жалал-Абад, Баткен областтарында, Ош жана Токмок шаарларында орун алган. Алар толук өзбек тилинде окутуу жүргүзүлүүчү мектептер, аралаш (орус-өзбек, кыргыз-өзбек, тажик-өзбек) мектептер катары иш жүргүзүп келет. Бул мектептер үчүн кыргыз адабияты окуу предмети практикага 2000-жылдарда гана киргизилип, биринчи окуу программасы Ж.Шериев жана С.Момуналиев тарабынан түзүлүп, 2000-жылы жарыяланган. 2006-жылы КР Билим берүү жана илим министрлиги окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятынын стандартын нормативдик документ катары бекиткен. Коомдук-саясий өзгөрүүлөргө жана адабиятты окутууга коюлган жаңы талаптарга ылайык А.Муратов менен К.Акматов жаңы программа түзүп, ал 2008-жылы практикага сунушталган жана окуу жүктөмдөрүнүн азайгандыгына байланыштуу, 2014-жылы программага өзгөртүүлөр киргизилген. Өзбек мектептеринде кыргыз адабияты окуу китептери стабилдүү түзүлбөй, болгондору да улам жаңыланбай, методикалык колдонмолор, мугалимдер үчүн кошумча материалдар өтө аз экендиги ар дайым айтылып келет. Бул тармактарда кыргыз тилин үйрөтүү багытында Б.Абухамидова (2007), А.Акматова, К.Ураимов кандидаттык диссертацияларын коргоду. Ал эми кыргыз адабиятын окутуу боюнча М.Шарипова «Өзбек мектептеринде кыргыз алиппесин окутуунун методикасы» (2013), К.Кимсанов «Кыргыз адабияты сабагында Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын үйрөтүүнүн методикасы (окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)» (2015), Б.Байтикова «Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери» (2017) деген темаларда кандидаттык диссертацияларын жакташты. Аларда алиппени үйрөтүү, Ч.Айтматовдун чыгармаларын окутуу жана өзбек окуучуларына кыргыз адабиятын үйрөтүүнүн жалпы маселелери көтөрүлгөн. Аталган изилдөө болсо бир гана жанрдын – адабий жомоктору окутуунун проблемасын көрсөтүүгө багытталат жана негизги көңүл

технологияларына бурулат. «Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарында» окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун негизги милдеттери төмөнкүдөй көрсөтүлөт:

- кыргыз адабиятын окутуу менен мектеп чөйрөсүндө мамлекеттик тилдин кеңири колдонулушун камсыз кылууга жетишүү;
- окуучуларды кыргыз фольклору, эл акындарынын чыгармалары жана профессионалдык жазма адабияттын мыкты үлгүлөрү менен тааныштыруу;
- жаштарды жашап жаткан мамлекетинин негизги улуттук маданиятын, тарыхын сыйлоого үйрөтүү, өлкөнүн улуттар аралык тили катары мамлекеттик тилди сезе билүүгө жетишүү;
- адабиятты окуу аркылуу эл таануу;
- адабиятты окуу аркылуу тил таануу;
- мамлекеттик тилдин кадыр-баркын көтөрүү;
- кыргыз адабиятынын чыгармаларын кыргыз тилинде окуу, түшүнүү, түшүнгөнүн айтып берүү деңгээлине жетишүү;
- мамлекеттик тилде өз оюн жаза билүүгө үйрөнүү;
- улут адабияты аркылуу улутту урматтоого көтөрүп чыгуу.

Бул изилдөөдө бир катар *карама-каршылыктар* бар экендиги аныкталган. Алар: биринчиден, өзбек мектептеринин кыргыз адабияты предмети чейрек кылымдан бери окутулуп келе жатса да, мамлекеттик тилде жазылган адабий чыгармаларды окутуу боюнча методикалык изилдөөлөрдүн өтө аздыгы; экинчиден, адабий жомоктор кыргыз адабиятында кеңири берилсе да, аларды окутууну инновациялоо технологиялары боюнча мугалимдердин тажрыйбаларынын үйрөнүлүп, илимий жактан жалпыланбагандыгы; үчүнчүдөн, өзбек тилдүү мектептерде адабий жомокторду окутуу процесси орус адабияты, өзбек адабияты, дүйнөлүк адабият предметтери менен интеграцияланыш процесси изилденбегендиги ж.б.

Жогорудагыдай карама-каршылыктар жана аларды жеңилдетүүнүн зарылдыгы, өзбек мектептеринде кыргыз адабиятын окутууга коюлган заманбап талаптар теманын **проблемасын** аныктап, тема **«Адабий жомоктору инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасы (окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)»** деп аталган.

Изилдөөнүн жаңылык деңгээлин төмөнкүлөр менен аныкталат: Адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен окутуунун өзбек мектептерине ылайык ыкмалары, жолдору, каражаттары адабият таануу, педагогика, психология илимдеринин соңку жетишкендиктерине негизделип алгачкы жолу иштелип чыккан; адабий жомокторду окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде үйрөтүүнүн тарыхына обзор берилип, азыркы абалы, өзгөчөлүктөрү, проблеманын изилдениш тарыхы, ааламдашуу доорундагы жомокторду окутуунун максат-милдеттери атайын максатта талдоого алынган; адабий жомоктордун окуу программаларында, окуу китептеринде берилиши көрсөтүлгөн; адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен окутуу боюнча методисттердин, мугалимдердин

тажрыйбалары жалпыланган; адабий жомоктордун берилиши боюнча өзбек жана кыргыз адабияты предметтери салыштырылган; инновациялык технологиялар менен адабий жомокторду окутуунун методикасы педагогикалык тажрыйбадан өткөрүлүп, эффективдүү делген жолдор жана ыкмалар практикага сунушталган.

Изилдөөнүн максаты окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасын илимий-теориялык негизде иштеп чыгуу жана аны эксперимент жолу менен текшерүү.

Аталган максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлган:

1. Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинде адабий жомокторду окутуунун тарыхын, азыркы абалын, проблемаларын, өзгөчөлүктөрүн, ааламдашуу доорундагы жомокторду окуп-үйрөнүүнүн максатын, милдеттерин аныктоо.

2. Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методологиялык жана дидактикалык негиздерин ачып көрсөтүү; «адабий жомок», «инновациялык технологиялар менен үйрөтүү» түшүнүктөрүнө педагогикалык аспектиден теориялык анализ жүргүзүү.

3. Адабий жомокторду өзбек тилинде окуган окуучуларга үйрөтүүнүн инновациялык технологияларын сунуш кылуу.

4. Адабий жомокторду өзбек мектептеринде инновациялык технологиялар менен окутуу боюнча сунуш кылынган технологияларды педагогикалык экспериментте текшерүү.

Диссертациянын биринчи бапы “Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн теориялык-методологиялык проблемалары жана изилдениш тарыхы” деп аталып, азыркы учурда окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду окутуунун максаты, милдеттери жана негизги багыттары, «Адабий жомок», «инновациялык технологиялар менен үйрөтүү» түшүнүгүнүн теориялык негиздери, окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду үйрөтүү проблемасынын изилдениши жана теманы ачуунун методологиялык негиздери изилденген (11-59-бб.).

“Азыркы учурда окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду окутуунун максаты, милдеттери жана негизги багыттары” деп аталган 1-параграфта (11-20-бб.) XXI кылымдын башталышы «ааламдашуу», же «дүйнөлөшүү», англис тилинде «глобализация» деген аталыштар менен тарыхка киргендиги, жалпы планетадагы адамдар, коомдук бирикмелер, саясий жана диний уюмдар, алардын катарында билим берүү мекемелери да интеграцияланып, байыртадан келе жаткан улуттук баалуулуктар, анын ичинде руханий байлыктар катары эсептелген жомоктор адамдардын

күнүмдүк жашоосунан алыстап, алардын ордуна IT технологиялары (чөнтөк телефон, ноутбук, нетбук, планшет, электрондук кат куржун, скайб, ватсап, телевидение, кино, ОК, DVD, MTV, KTV, Internet ж.б.) турмушка активдүү аралашканын мисалдар менен тастыктап берет. Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинде адабий жомокторду окутуунун тарыхын, азыркы абалын, проблемаларын, өзгөчөлүктөрүн, ааламдашуу доорундагы жомокторду окуп-үйрөнүүнүн максатын, милдеттерин аныктайт. Башкача айтканда, окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде азыркы учурда жомокторду окутуунун максаты: биринчиден, кыргыз элинин байыртадан бери келе жаткан көркөм көз казынасы, ой жүгүртүүсү, кыял түшүнүктөрү менен заманбап өзбек окуучуларын тааныштыруу; экинчиден, калктын үмүт-тилеги, романтикасы, фантазиясы, тили синдирилген жомоктор аркылуу окуучуларды жомок окууга жана угууга шыктандыруу; үчүнчүдөн, ааламдашуу агымынын шары менен ар бир баланын ички дүйнөсүнө кирип келген тескери сапаттардан арылтууда жомоктордун руханий-эстетикалык, таалим-тарбиялык мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу; төртүнчүдөн, кыргыз жомоктору менен өзбек жомокторун салыштыруу аркылуу маданияттар диалогун ишке ашыруу экендиги жана негизги багыттары белгилеген.

«Адабий жомок», «Инновациялык технологиялар менен үйрөтүү» түшүнүгүнүн теориялык негиздери» деп аталган 2-параграфта (20-39-бб.) жалпы дүйнөлүк философиядагы, адабияттаануудагы, педагогикадагы «адабий жомок» түшүнүгү теориялык-терминологиялык аспектиден дагы да тереңдетилген. Жомоктор айтылышы, иштеп чыгылышы боюнча үчкө бөлүнөрү: биринчиси – элдик жомоктор (фольклордук чыгармалар); экинчиси – элдик жомоктордун негизинде акын-жазуучулар иштеп чыккан адабий жомоктор; үчүнчүсү – акын-жазуучулар жеке идея таап, өз стилин көрсөтүп, окуяларды жана каармандарды өздөрү таап, индивидуалдуу чыгармачылык менен жазып чыккан жомоктор (автордук жомоктор) экендиги изилденген. Бул жанрга теориялык анализ жүргүзүү үчүн Ю.М.Соколов, Е.В.Померанцев, В.П.Аникин, М.Борбугулов ж.б. фольклористтердин эмгегине таянган. Жомокторго, мифтерге XX кылымдын Дж.Джойс, Г.Гессе, Ф.Кафка, Т.Манн, Г.Маркес, У.Фолкнер, М.Булгаков, Ч.Айтматов ж.б. атактуу сүрөткерлери чыгармаларында кайрылып, көркөм-эстетикалык күч катары алардын мүмкүнчүлүгүн азыркы окурмандын жан дүйнөсүн козгоо үчүн пайдалангандыгы айтылат.

Адабий жомоктор кыргыз профессионал адабиятынын пайда болушунда, калыптанышында чоң мааниге ээ болуп, Аалы Токомбаевдин «Курманбек», Молдо Кылычтын «Бүркүттүн тою», «Канаттуулар», «Буудайык», Тоголок Молдонун «Абышка-кемпир көмөчү», К.Маликовдун «Сан-Таш», Ж.Бөкөнбаевдин «Чептен эрдин күчү бек» деген чыгармалары элдик жомоктордун сюжетин, мотивин, стилин, образдарын пайдалануу менен жазылгандыгы белгиленет.

Аталган параграфта «Инновациялык технологиялар менен ўйрөтүү» түшүнүгүнө теориялык-тарыхый анализ жүргүзүлгөн. Инновациялык окутуу – бул окутуунун мазмунун, формасын жаңылоо, салттуу сабактардагы бир жактуулуктан, жадатмалуулуктан кутулуу, интерактивдүү аракеттер менен сабактын кызыктуулугуна жетишүү. Бул багытта С.О.Байгазиев бир катар эмгектерди жазгандыгы, алардын ичинде жаңычыл педагог Б.Исаковдун тажрыйбасын жыйынтыктагандыгы тууралуу «Адамды жана атуулду жараткан педагогика же Бектур Исаковдун альтернативалуу окутуусу» аттуу макаласына талдоо жүргүзүлгөн.

«Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду ўйрөтүү проблемасынын изилдениши жана теманы ачуунун методологиялык негиздери» деп аталган 3-параграфта (39-55-бб.) теманын тарыхый-методологиялык негиздери көрсөтүлгөн. Мында эң биринчи кезекте окуу программаларынын тарыхына экскурс жасалып, жалпы обзор берилген жана адабий жомоктордун сунушталышы тууралуу маалыматтар берилет жана программалар салыштырылат.

Иште программа менен бирге эле окуу китептерине тарыхый-эволюциялык аспектиде обзор берилип, алардын дидактикалык-мазмундук маңызы талданат. Окуу китептеринин авторлору С.Момуналиев, К.Акматов окуулуктарда өзбек мектептеринде кыргыз адабиятын окутуунун спецификалык өзгөчөлүктөрүн, жомоктордун жанрдык табиятын эске алынгандыгы эскертилет.

Адабий жомокторду өзбек тилинде окутуу жүргүзүлгөн мектептерде ўйрөтүүнүн *методологиялык жана дидактикалык негиздери* катары философия, педагогика, эстетика, адабият таануу, лингвистика боюнча эмгектер пайдаланылган. Ошондой эле, бул багытта КР Билим берүү жана илим министрлиги иштеп чыккан жана коллегиясында бекиткен нормативдик документтер (мыйзамдар, окуу планы, адабиятты окутуунун концепциялары жана мамлекеттик стандарттары, окуу программалары, окуу китептери, баалоонун жана баа коюунун нормалары ж.б.) жетекчиликке алынган. Орус, өзбек, кыргыз адабиятын окутуу боюнча методист окумушуулардын эмгектери, мугалимдердин тажрыйбалары, жомокторду окутуу боюнча диссертациялык изилдөөлөр (Л.Ш.Замалетдинов, Л.А.Камалова, Н.Мараимова, А.Б.Батыркулова, Ж.Р.Шербаева ж.б.), окутуу өзбек мектептеринде кыргыз адабиятын окутуу проблемасы чагылдырылган илимий эмгектер (К.Кимсанов, Б.Б.Байтикова, К.К.Акматов, Т.Р.Колдошов ж.б.) диссертациянын методологиялык таянычы болгон жана алар изилдөө илимий-теориялык жактан аргументтүү жана ишенимдүү болушуна жардам берген.

Диссертациянын **экинчи бапы** «Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомоктору инновациялык технологиялар менен ўйрөтүүнүн методикасы боюнча илимий изилдөөнүн материалдары жана методдору» деп аталып, анда изилдөөнүн материалы катары кыргыз адабияты боюнча мамлекеттик стандартта, окуу программаларында, окуу китептеринде сунушталган акын-жазуучулар иштеп чыккан элдик жомоктордун берилиши,

программаларга жана окуу китептерине адабий жомоктордун сунушталышы боюнча анализ көрсөтүлөт.

Бул баптын 1- параграфы «Илимий изилдөөнүн материалдары» деп аталат (97-109-бб.), илимий ишти жазууда таяныч болгон жана изилдөөгө алынган материалдар чагылдырылат.

КР Президентинин Жарлыктары, мыйзам актылары, концепциялар стандарттар, окуу программалары, окуу китептери, методикалык колдонмолор, окутууга сунуш кылынган адабий жомоктор, мугалимдердин тажрыйбалары ж.б. мисал келтирилген.

Өзбек класстарынын кыргыз адабияты предметинен окутууга сунуш кылынган адабий жомоктор идеялык-тематикалык жана стилдик жактан көп түрдүүлүгү белгиленип, ата журт, экология проблемалары Ч.Айтматовдун «Бугу-Эне» жомогунда көтөрүлгөндүгү, адам жана анын ыйманы, турмуштагы күлкүлүү жана коркунучтуу жагдайлар Ч.Айтматовдун «Чыпалак бала» жомогунда чагылдырылгандыгы тастыкталат. Ж.Бөкөнбаев «Чептен эрдик күчү бек» жомогунда эне менен баланын мекенчилдик сезимдерин көрсөтсө, Кубанычбек Маликовдун «Санташ» поэмасы тарыхый бир доордогу адамдардын бейнесин чагылдырып, согуштун адамдарга алып келген оор кесепетин көрсөтүүгө багытталгандыгы, ал эми Жалил Садыков «Эненин жүрөгү», Сулайман Рысбаев «Адам – пери» жомокторунда адамгерчиликти, бийик моралдык сапаттарды даңазалашканыгы айтылат. Чындык үчүн кара күчтөр менен күрөш Калык Акиевдин «Акылман ата» жомогунун негизги мотиви болсо, ушундай эле өз чындыгы үчүн бийлик төбөлдөрү менен акыр аягына чейин кармаш Алыкул Осмоновдун «Толубай сынчы» поэмасынын негизги идеясы, бул эки чыгармада тең адилеттүүлүк жана акылмандуулук финалда жеңишке алып келери белгиленет. Жаныбарлардын аллегориялык образдары аркылуу адамдарды кайманалоо Райкан Шүкүрбековдун «Иттин жомогу» жана «Эки бөжөк» деген чыгармаларында ишке ашкандыгы, ыймандык тазалыкты, адептүүлүктү жана мекен сүйөрлүктү биринчи орунга коюу жана ошол идеалга жетүү Жолон Мамытовдун «Буурул таңдын жомогу» чыгармасындагы башкы каармандардын негизги максаты болуп эсептелери көрсөтүлөт. Аталган адабий жомокторду окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуу программаларына жана окуу китептерине киргизилгендиктен, аларды инновациялык жолдор менен окутуунун технологияларын ачып берүү изилдөөнүн негизги милдети болгон.

Диссертациянын экинчи бапынын 2-параграфы «Илимий изилдөөнүн методдору» (70-93-бб.) деп аталып, колдонулган теориялык методдор көрсөтүлгөн. Изилдөө иштин илимий-теориялык деңгээли жогору болушу үчүн теманын методологиялык негиздерин үйрөнүү, б.а., илимий эмгектерди изилдөө жана колдонуу, баарлашуу, окуучулардын оозеки жана жазуу жумуштарын анализдөө, окуучулар жазган жомокторду талдоо, анкетирлөө, байкоо, мугалимдердин тажрыйбаларын үйрөнүү жана жана жыйынтыктоо,

кыргыз жана өзбек жомокторун салыштыруу жана интеграциялоо, моделдештирүү ж.б. методдор пайдаланылган. Ошондой эле, педагогикалык эксперимент методунун максатын, милдеттерин, уюштурулушун жана жайынтыктарын чагылдырууга арналган. Изилдөөнүн эксперименталдык базалары катары окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн Ош шаарындагы Т.Г.Шевченко атындагы №19, Октябрдын 70 жылдыгы атындагы №39, Ош областынын Кара-Суу районундагы А.Парпиев атындагы №84, Ноокат шаарындагы А.Абдуваитов атындагы, Араван районундагы З.Розахунов атындагы №60, Өзгөн шаарындагы №6 А.Навои атындагы орто мектептери алынган. Бул тажрыйба ишине жалпы 440 окуучу катышып, алардын ичинен 220 окуучу контролдук (байкоо) жана 220 окуучу эксперименталдык (тажрыйба) топто иш жүргүзүлгөн. Педагогикалык эксперимент өзбек мектептеринде 2014-2021-жылдарда үч этапта баскычта жүргүзүлгөн: эксперименттик иштин аныктоочу (констатациялоочу) биринчи этабы (2014-2016-жылдар); эксперименттик иштин изденүүчү (калыптандыруучу, формирующего) экинчи этабы (2017-2019-жылдар); эксперименттик иштин текшерүүчү (материалдарды жалпылоо жана жыйынтыктоо) үчүнчү этабы (2020-2022-жылдар). Иштин бул бөлүмүндө тажрыйба жүргүзүү үчүн мектептерди тандоонун критерийлери, тажрыйбалык топтор менен эксперименталдык топтордо эксперименттин биринчи – аныктоо этабында окуучулардын адабий жомоктор боюнча билим деңгээли, кызыгуулары жана компетенттүүлүктөрү аныкталган. Бул мезгилде эки топто тең окуучулардын көрсөтүчтөрү негизинен бирдей эле болсо, эксперимент жүргүзгөн класстарга окутуунун инновациялык технологиялары колдонулган, жаңыча методикалык ыкмалар, заманбап окутуунун техникалык каражаттары сунуш кылынган. Эксперименттин жыйынтыктоочу этабында сунуш кылган адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен окутуунун ыкмалары, жолдору, каражаттары оптималдуу экендиги статистикалык ыкмалар менен чагылдырылган.

Диссертациянын **үчүнчү бапы** “Өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасы” деп аталып (97-153-бб), адабий жомокторду окутуунун теориялык жана практикалык жактан өзгөчөлүктөрү, инновациялык технологиялар менен окутуунун ыкмалары жана жолдору каралган.

«Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду окутуунун теориялык жана практикалык жактан өзгөчөлүктөрү» аттуу 1-параграфта (97-103-бб) кыргыз адабиятын өзбек тилинде окутуу жүргүзүлгөн мектептерде үйрөтүүнүн өзгөчөлүктөрү аныкталган. Алар: биринчиден, бул предмет негизинен Кыргызстандын Түштүк аймагындагы Ош, Өзгөн, Жалал-Абад, Кызыл-Кыя шаарларында, Ноокат, Сузак, Базар-Коргон, Ноокен, Араван, Кара-Суу райондорунда жайгашкан мектептерде окутулары, ошондуктан ушул аймактык адамдардын этнографиялык, менталдык өзгөчөлүктөрүн, географиялык чөйрөнү эске алган тексттерди жана

методикалык аппаратта берилүүчү суроо-тапшырмаларды эске алып окутуу зарыл экендиги эскертилет. Экинчиден, бир эле чыгарманын оригиналы менен анын бул же тигил тилге (өзбекчеге, же кыргызчага) котормосун салыштырып үйрөнүү ишмердүүлүгү жүргүзүлүшү керектиги белгиленет. Ч.Айтматов «Бугу-Эне» адабий жомогун эки тилде параллель окуп үйрөнүүнүн мүмкүнчүлүктөрү көрсөтүлгөн. Ошондой эле, тексттерди талдоодо эки элдин турмуштук, маданий, этнографиялык жакындыктарын өзгөчөлүктөрү белгилеген.

«Адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен окутуунун ыкмалары жана жолдору» деген 2-параграфта жаңыланган, же инновациялык технологиялар менен өтүлгөн сабактардын эң негизгиси интерактивдүү сабактар, б.а., салттуу сабактардан айырмаланган, динамикага багытталган, сабакка кызыктырып, окуучуларды бош койбоого багытталган сабактар экендиги айтылып, Бенджамин Блумдун таксаномиясынан келип чыккан «Блумдун ромашка гүлү» деп аталган система аркылуу окуучулардан суроолорго жооп алуунун жолдору көрсөтүлгөн.

VI класста Т.Үмөталиевдин «Күч бирдикте» деген жомогун окутууну инновациялоо технологиялары иликтенген (114-119-бб.). Адабий жомокту окутууда «Блумдун ромашка гүлү» усулунда жөнөкөй суроолор, тактоочу суроолор, багытоочу суроолор, ойлонтучу суроолор, чаташтыруучу суроолор, чыгармачыл суроолор, баалоочу суроолор кандай жана кандайча берилерин сабактарга таянуу менен сунушталган, ар биринин функциясы жана өзгөчөлүктөрү баяндалган. Өзбек мектептерде кыргыз жазуучуларынын адабий жомокторун окутууда сөздүктөрдү пайдалануу менен мугалим балдардын этномаданий, тилдик-коммуникативдик компетенттүүлүгүн жогорулатууга салым кошору «Күч бирдикте» жомогундагы «жүн сабоо» деген сөздү чечелөө процессинде чагылдырылган.

«Тоголок Молдонун «Жер жана анын балдары» адабий жомок-поэмасын окутуунун инновациялык жолдору жана ыкмалары изилденип, аталган чыгарманы окутуунун инновациялык технологиялары катары төмөнкүлөр көрсөтүлгөн: Топ менен иштөө; Мекен таануу, география сабактары менен интеграциялоо; дискуссия; интернет аркылуу сөздүктөрдөн пайдалануу жана окуу китебиндеги сөздүктү колдонуу; текстти бөлүктөргө бөлүп окуу; Ютуб каналынан ушул чыгарманы окутуу боюнча мугалимдердин тажрыйбаларына таянып алардын сабактарынан фрагменттерди пайдалануу; текстти окуу жана айрым сөздөрдү, сөз айкаштарын түшүндүрүү, ассоциациялоо; текстти талкуулоо үчүн «акыл-эс чабуулу» ыкмасындагы суроолор жана тапшырмалар: түгөйлүшкөн акыл-эс чабуулу, тайпалык акыл-эс чабуулу. чаташкан логикалык чынжырлар; эркин жазуу; «сынчыл ойлом»; инсерт; эки бөлүктүү күндөлүк; каармандарды кайым айтыштыруу; чыгарманын негизинде текст түзүү; таяныч схемалары менен сүйлөө; каармандарды салыштыруу үчүн аларды Венндин диаграммасына салуу; слайд жасоо;

үзүндүлөрдү жаттоо; ролдоштуруп окуу; сахналаштыруу ж.б. берилген (119-135-бб.).

Өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 5-класстарында Жоомарт Бөкөнбаевдин «Чептен эрдин күчү бек» поэмасынын көркөм сөз каражаттары боюнча бир сабактын болжолдуу жүрүшү чагылдырылат. Бул сабакта окуучулардын тилдик-коммуникативдик, адабий-теориялык, этномаданий, социомаданий компетенттүүлүктөрүн калыптоого өзгөчө салым кошулат. «Чынжырча оюну» сунушталат, анда окуучулар тексттерди окуу менен 1-топ метафораларды, 2-топ салыштырууларды, 3-топ эпитеттерди таап, алар кандай теориялык түшүнүктөр экендигин айтып, тапкандарын презентациялайт. Андан кийинки кадам беш мүнөттүк тыныгуу деп аталып, поэманын текстин угат, кийинки кадамда поэманын текстинен калтырылган саптарды китепти карабай туруп таап ордун толтурат, кийинки кадамда топтор диалогдорду окуп берет жана ролдоштурат. Мындан кийин топтор «Акылман карыя» деген темада класстер, «Бала» деген темада синквейн, жалпы поэма боюнча долбоор жасашат (136-146-бб.).

Адабий жомокторду өзбек адабияты менен интеграциялап окутуу технологиялары Чыңгыз Айтматовдун «Бугу-Эне» адабий жомогунун мисалында чечмеленет. Кыргыз адабияты менен өзбек адабиятында бир эле класста өтүлгөн бир чыгарманы интеграциялап окутуу абдан көп материалды үйрөнүүгө, адабий жомокту эки тилде, эки предметте өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк ачып берери айтылат. Ч.Айтматовдун «Бугу-Эне» жомогун чыгарманы окутуу адеп-ахлак предмети (байыркы адамдардын, элдердин ич ара мамилелериндеги адептик эрежелер, алардын бузулбай сакталуусу), тарых предмети (кыргыз элинин VI-X кылымдардагы тарыхына тиешелүү маалыматтар), география предмети (VI-X кылымдарда кыргыздар жашаган аймактардын географиялык сүрөттөлүшү, климаттык шарттары, музыка предмети («Сынган бугу», «Насыйкат» ж.б. комуз күүлөрү), көркөм өнөр предмети (VI-X кылымдардагы кыргыздарга байланыштуу сүрөттөр, картиналар, таш жазуулары ж.б.) менен салыштырып, мисалдар келтирилет. Мына ушундай технологиялардын натыйжасында окуучуларда тилдик, социалдык-коммуникативдик, этномаданий, крайтаануучулук компетенттүүлүктөр жогорулагандыгы чагылдырылган. Адабий жомокторду өзбек мектептеринде инновациялык технологиялар менен окутуу окуучулардын билим алууга кызыгуусун арттырып, чыгарманы түшүнүү деңгээлин, мамлекеттик тилди билүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга, кыргыз элинин этникалык маданиятын урматтоого тарбиялана тургандыгы далилденет (146-155-бб.).

Негизинен, диссертациялык иште окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасын илимий-

теориялык негизде иштелип чыккан жана аны эксперимент жолу менен текшерилген.

Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинде адабий жомокторду окутуунун тарыхын, азыркы абалын, проблемаларын, өзгөчөлүктөрүн, ааламдашуу доорундагы жомокторду окуп-үйрөнүүнүн максатын, милдеттерин аныкталган. Адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методологиялык жана дидактикалык негиздери ачып көрсөтүлгөн, «адабий жомок», «инновациялык технологиялар менен үйрөтүү» түшүнүктөрүнө педагогикалык аспектиден теориялык анализ жүргүзүлгөн. Окуучуларга үйрөтүүнүн инновациялык технологияларын сунуш кылынган. Адабий жомокторду өзбек мектептеринде инновациялык технологиялар менен окутуу боюнча сунуш кылынган технологияларды педагогикалык экспериментте текшерүүдөн өткөрүлгөн. Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасы изилденген,

Иштин аягында изилдөөнүн жалпы жыйынтыктары, корутундулар жана практикалык сунуштар, адабияттардын тизмеси, тиркеме берилген.

Издөнүүчү Абдибалиев Эмилбек Абдыбаитовичтин “Адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасы (окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)” аттуу диссертациялык ишинде берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы жогору жана методист-окумуштуулар жана мугалимдер пайдалануу менен билим берүүнүн сапатын жогорулатууга жардам берет.

Диссертациянын авторефератында изилдөөнүн мазмуну, негизинен, чагылдырылган, андан эмгектин логикасын аңдап билүүгө болот. Иштин теориялык ойлору практикада сынактан өткөрүлгөн.

Жарыяланган эмгектердин саны - 13 жана алар теманын негизинде жазылган, УАК талап кылган басылмаларда жарыяланган.

Диссертациялык изилдөөдө окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздери теориялык жана практикалык орчундуу маселелери ийгиликтүү аныкталышы менен бирге, иштин жалпы сапатына анча таасир эте албаган айрым кемчиликтер да кездешет.

Алар:

- 1.«Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду үйрөтүү проблемасынын изилдениши жана теманы ачуунун методологиялык негиздери» деп аталган биринчи баптын 3-параграфында методологиялык негиздери терең ачылбай калган.
- 2.”Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду окутуунун теориялык жана практикалык жактан өзгөчөлүктөрү” деген үчүнчү

баптын 1-параграфында Ч.Айтматовдун «Бугу-Эне» деген жомогунун кыргызча, өзбекче тексттери өтө узун берилип калган.

3.Диссертацияда орфографиялык, пунктуациялык каталар кездешет.

Ырас, жогоруда айтылган сунуштар иштин илимий мазмунуна терс таасирин тийгизбейт, диссертация окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасы багытында кыргыз педагогика илиминде ыраатуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан олуттуу эмгек болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда, изденүүчү Абдибалиев Эмилбек Абдыбаитовичтин “Адабий жомокторду инновациялык технологиялар менен үйрөтүүнүн методикасы (окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)” аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча диссертациялык иши жана анын авторефераты Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялоо комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү жобосунун» талаптарына ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат. Изилдөөнүн автору Абдибалиев Эмилбек Абдыбаитович аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент,

К.И.Скрябин атындагы КУАУнун Мамлекеттик тил жана тарбия иштери боюнча проректору, КР Билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер, педагогика илимдеринин доктору, профессор

Батаканова С.Т.

КОЛ ТАМГАСЫН ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ

11

КОЛ ТАМГАСЫН
ТАСТЫКТАЙМЫН ЗАВЕРЯЮ.

Нач. отдела кадров
"09" 02 20 г.